

Βιβλιοκριτική

Παιδιά του Τόπου μας που Έρχονται από τα Ξένα Marie Rose Moro

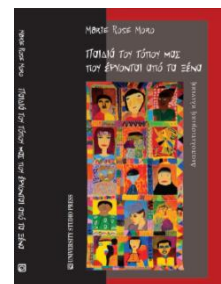
Από τη Στέλλα Κολυβοπούλου

Enfants d'Ici venus d'ailleurs

Marie Rose Moro

Editions La Decouverte (2002)

Ελληνική Μετάφραση: Ν. Ζηλίκης & Χ. Κουμεντάκη
Θεσσαλονίκη: University Studio Press (2013)
228 σσ., ISBN: 978-960-12-2133-5

Η **Στέλλα Κολυβοπούλου** είναι ψυχολόγος με μεταπτυχιακές σπουδές στις Ψυχαναλυτικές Σπουδές (Goldsmith's College, University of London), στην Ψυχοθεραπεία μέσω Κίνησης (Goldsmith's College, University of London), και δίπλωμα πάνω στην Εργοθεραπεία με κατεύθυνση Μουσικοθεραπείας (University of Middlesex). Έχει δουλέψει για τέσσερα χρόνια ως εκπαιδευόμενη ψυχολόγος και ψυχοθεραπεύτρια μέσω κίνησης στη γενική και ειδική αγωγή πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στο Λονδίνο και σε ψυχιατρική κλινική του Βρετανικού Εθνικού Συστήματος Υγείας. Τα τελευταία επτά χρόνια ζει και εργάζεται στην Ελλάδα ως ψυχολόγος και ως ψυχοθεραπεύτρια μέσω κίνησης με ενήλικες και παιδιά. Το 2009 συμμετείχε στη Διεπιστημονική Ομάδα της Μονάδας Εφήβων, του Πανεπιστημιακού Νοσοκομείου ΑΧΕΠΑ, Θεσσαλονίκης μέσω επιδοτούμενου προγράμματος του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος. Από το 2010 είναι επιστημονικός συνεργάτης της συγκεκριμένης Μονάδας. Διδάσκει και συμμετέχει σε σεμινάρια της Εταιρείας Αρωγής Ψυχικής Υγείας, Κοινωνικής Στήριξης, Εκπαίδευσης και Δημιουργίας "Ψυχολογία – Τέχνη" στη Θεσσαλονίκη.

Email: kolyvopoulou@hotmail.com

«Θα ξεκινήσουμε με την αφήγηση μιας νέας γυναίκας: Είμαι έξι χρονών, ο πατέρας μου με πηγαίνει στο σχολείο. Είναι η πρώτη μου χρονιά, μπαίνω στην πρώτη τάξη. Ως τότε η μητέρα μου προτιμούσε να με κρατά κοντά της: καταλαβαίνω, δε μιλάει γαλλικά, είναι δύσκολο να βγει να κάνει ψώνια από τη στιγμή που δε μιλάει γαλλικά. Πρώτη ώρα μέσα στη τάξη: η δασκάλα σηκώνεται και λέει κάτι που δεν καταλαβαίνω. Όλα τα παιδιά τρέχουν προς το ίδιο αντικείμενο. Ακολουθώ χωρίς να καταλαβαίνω. Λέει κάτι άλλο. Ίδια κίνηση προς ένα άλλο αντικείμενο. Ακολουθώ πάλι, αλλά πιο αργά. Δεν καταλαβαίνω. Η δασκάλα ξαναρχίζει... Αυτή τη φορά πάει πολύ μένω

ακίνητη. Με πλησιάζει, λέει κάτι που διαισθάνομαι ως βίαιο· κάθομαι στο πάτωμα, θυμώνει και φωνάζει δυνατά, πολύ δυνατά, απευθυνόμενη στα άλλα παιδιά... Νιώθω ταπεινωμένη, παγωμένη, θα ήθελα να εξαφανιστώ, ή καλύτερα, να γυρίσω στο σπίτι μου, κοντά στη μητέρα μου» (σ. 23).

Διαβάζω αυτές τις λέξεις, διαβάζω αυτό το βιβλίο *Παιδιά του Τόπου μας που Έρχονται από τα Ξένα* και πολλές φορές σε συγκεκριμένα σημεία πιάνω τον εαυτό μου να κινείται, να αλλάζει θέση. Νιώθω το σώμα μου να μη βολεύεται στη θέση που το έχω τοποθετήσει. Έπειτα αρχίζει να κλαίει, μετά

να σταματάει και να σηκώνεται... το σώμα... να φοβάται να συνεχίσει γιατί θα ξεβουλευτεί από τη θέση που το έχω τοποθετήσει, από τη θέση που ξέρει τόσα χρόνια. «Τι έγινε; Τι με τρόμαξε; Ποια δικά μου κομμάτια άγγιξε;» αναρωτιέμαι. Δίνω χρόνο στον εαυτό μου για να χωνευτούν αυτά που αισθάνομαι. Αργότερα προχωρώ και οι σελίδες γυρνούν η μια μετά την άλλη. Προσπαθώ να βρω έναν τρόπο να συνδεθώ με το βιβλίο, να βρω αυτόν τον ενδιάμεσο χώρο που θα με φέρει πιο κοντά και θα με βοηθήσει να δω αυτό που είπε ο δάσκαλος της Moro, ο Serge Lebonici: «αυτό που έχει σημασία είναι να φτιάξουμε ένα παιχνίδι μαζί» (σ. 93). Τι συμβαίνει όμως όταν δεν μπορούμε να παίξουμε; Τι συμβαίνει όταν αυτό το δημιουργικό «παιχνίδι», αυτή η βασική μορφή ζωής δεν έχει χώρο να αναπτυχθεί; Τι συμβαίνει μέσα σε αυτή τη σχέση; Μέσα στη σχέση δασκάλου και παιδιού μετανάστη, μέσα στη σχέση γονέων και παιδιών μεταναστών, μέσα στη σχέση θεραπευτή και παιδιού μετανάστη, θεραπευτή και γονέα, μέσα στη σχέση ανθρώπου με άνθρωπο, με έναν Άλλον, με έναν «ξένο», με ένα δικό μας «ξένο». Αυτό που είναι ανοίκειο ('uncanny' κατά τον Freud) σε εμάς, αυτό που δεν μπορούμε να επεξεργαστούμε, αυτό που δεν μπορεί να συμφιλωθεί, αυτό το ξένο που δεν προσπαθούμε να το γνωρίσουμε, που τρέχουμε και το βάζουμε στα πόδια, που θυμώνουμε και το βρίζουμε, το χτυπάμε, το δείχνουμε, το κοιτάμε με απορία, το παρατάμε και δεν του δίνουμε σημασία... Μια επιθετικότητα λοιπόν εναντίον της ύπαρξης του άλλου, προς το μη-οικείο, του τρομακτικού και σκοτεινού χώρου, αυτού του χώρου όπου ο Freud αποδεικνύει ότι «ο Άλλος είναι το δικό μου ασυνείδητο» (Freud 1919). Η Moro, παραθέτοντας από το έργο της Kristeva *Etrangers à nous-mêmes*, μας θυμίζει ότι

«το αρχαϊκό, ναρκισσιστικό Εγώ, το οποίο δεν έχει ακόμη οριοθετηθεί σε σχέση με τον εξωτερικό κόσμο, προβάλλει έξω από τον εαυτό του εκείνο που νιώθει μέσα του ως επικίνδυνο ή ως δυσάρεστο αυτό καθεαυτό, για να δημιουργήσει ένα αντίγραφο ξένο, ανησυχητικό, δαιμονικό. Ο ξένος εμφανίζεται τότε ως μια άμυνα ενός Εγώ σε αδιέξοδο, το οποίο προστατεύεται υποκαθιστώντας την εικόνα ενός καλοπροαίρετου αντίγραφου που αρκούσε πριν για να το προστατεύσει, με μια εικόνα κακόβολου ομοιώματος, στο οποίο θα αποβάλει την καταστροφική πλευρά που δεν μπορεί να συκρατηθεί» (σ. 48-49).

Έτσι, αυτό το «ξένο», το μη-οικείο μένει ακίνητο, όπως το κοριτσάκι στο παραπάνω κλινικό παράδειγμα που μοιάζει να μένει ακίνητο όταν συνειδητοποιεί ότι δεν καταλαβαίνει ούτε τη

γλώσσα του «έξω» ούτε τη γλώσσα του «μέσα», αυτήν της οικογένειάς της, την εσωτερικευμένη γλώσσα: η δασκάλα «με πλησιάζει, λέει κάτι που διαισθάνομαι ως βίαιο... Νιώθω ταπεινωμένη, παγωμένη, θα ήθελα να εξαφανιστώ, ή καλύτερα, να γυρίσω στο σπίτι μου, κοντά στη μητέρα μου». Όπως και η δασκάλα μοιάζει να παραμένει ακίνητη στις απόψεις της, στις αντιλήψεις της, στην κουλτούρα της, στις αξίες της, στα δικά της ανεπεξέργαστα κομμάτια της, στα «άγνωστα» κομμάτια της που τη δυσκολεύουν να συν-κατασκευάσει, να συν-δημιουργήσει έναν «ενδιάμεσο χώρο βιώματος» (Winnicott 1971). Για να μπορέσει όμως να υπάρξει αυτός ο δυνητικός χώρος με τους άλλους, όσο αφορά τους μετανάστες «έχει σημασία» να αναγνωρίσουμε «το πώς τους βλέπουμε και το πώς φτιάχνουμε μέσα μας την ιστορία αυτών των ανθρώπων. Πριν απ' όλα, λοιπόν, αυτό που έχει σημασία είναι η δική μας εσωτερική τοποθέτηση...» (σ. 114).

Το βιβλίο αυτό της Marie Rose Moro μας δίνει τη δυνατότητα να σκεφτούμε, ώστε να δημιουργηθούν σκέψεις οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν τον καθένα από εμάς σε έναν περαιτέρω εποικοδομητικό προβληματισμό. Ως ψυχολόγος και ως ψυχοθεραπεύτρια μέσω κίνησης βρίσκω αυτό το βιβλίο εξαιρετικό και αρκετά βοηθητικό για τους θεραπευτές μέσω τεχνών (ψυχοθεραπευτές μέσω κίνησης, μουσικοθεραπευτές, δραματοθεραπευτές και εικαστικούς θεραπευτές). Οι θεραπείες μέσω τεχνών είναι προσεγγίσεις που επιτρέπουν στο άτομο τη συναισθηματική κατανόηση των εσωτερικευμένων σχέσεων μέσα από τις διαδικασίες κινητικών σχημάτων – στατικών και μη - (ψυχοθεραπεία μέσω κίνησης), μουσικής (μουσικοθεραπεία), ρόλων (δραματοθεραπεία) και εικαστικών παραγωγών (εικαστική θεραπεία). Μέσα από αυτές τις μεθόδους το άτομο μεταφέρει τους ασυνείδητους συμβολισμούς της ψυχικής του κατάστασης. Όπως ο θεραπευόμενος έτσι και ο θεραπευτής μεταφέρει στον ενδιάμεσο χώρο – στο μεταξύ τους – τα δικά του ανεπεξέργαστα κομμάτια. Ο Money-Kyrle (1956) επισήμανε ότι το υλικό του θεραπευόμενου όχι μόνο προβάλλεται στο θεραπευτή, αλλά αν ο θεραπευτής δεν έχει δουλέψει τις δικές του συγκρούσεις, τότε το υλικό του θεραπευόμενου επηρεάζει το θεραπευτή. Για τον Money-Kyrle υπάρχουν τρεις παράγοντες που πρέπει να λάβει υπόψη του ο αναλυτής: τη συναισθηματική του αναστάτωση, το βαθμό στον οποίο την προκαλεί ο θεραπευόμενος και την επίδραση που έχει αυτός ο βαθμός αναστάτωσης στο θεραπευτή. Παρ' όλα αυτά, αυτό που είναι πιο σημαντικό σύμφωνα με τον Searles (1963) είναι ότι ο αναλυτής πρέπει να αναλάβει τη δική του ευθύνη σχετικά με τα δικά του συναισθήματα μίσους,

σαδισμού¹, αδυναμίας και ούτω καθεξής, και να μη τα χρεώσει στο θεραπευόμενο ή στην ταύτιση του θεραπευόμενου με τους «διωκτικούς» γονείς. Ο θεραπευτής λοιπόν είναι υποχρεωμένος να δουλέψει και να αναλύσει στην εποπτεία και στη προσωπική του θεραπεία τα θέματα μεταβίβασης και αντιμεταβίβασης που προκύπτουν κατά τη διάρκεια των θεραπευτικών συνεδριών. Ιδιαίτερη σημασία, όμως, πρέπει να δώσει ο θεραπευτής στην αντιμεταβίβαση που έχει πολιτισμική διάσταση, αυτήν που η Μογο αναφέρει στο βιβλίο της ως «πολιτισμική αντιμεταβίβαση» (σ. 200). Αυτή

«...αφορά τον τρόπο με τον οποίο ο θεραπευτής τοποθετείται σε σχέση με την ετερότητα του ασθενή, σε σχέση με τους τρόπους με τους οποίους ενεργεί, σκέφτεται την αρρώστια του, σε σχέση με οτιδήποτε συνιστά το πολιτισμικό είναι του ασθενή... Η πολιτισμική μεταβίβαση και αντιμεταβίβαση δανείζονται επίσης στοιχεία από την ιστορία, την πολιτική, τη γεωγραφία... Ο ασθενής, όπως και ο θεραπευτής, έχουν τις δικές τους πολιτισμικές και άλλες εντάξεις και εγγραφές σε συλλογικές ιστορίες, οι οποίες διαποτίζουν τις αντιδράσεις τους, και τις οποίες πρέπει να συνειδητοποιούν. Χωρίς την ανάλυση αυτής της πολιτισμικής αντιμεταβίβασης, κινδυνεύουμε να περάσουμε σε εκδραματίσεις επιθετικές, συναισθηματικές, ρατσιστικές...» (σ. 201).

Μέσα λοιπόν από το θεωρητικό προβληματισμό που, όπως διατυπώνει η Μογο στο βιβλίο της, «πηγάξει από την καθημερινή πρακτική»² μπορούν να προκύψουν πλούσιες εσωτερικές εμπειρίες σχετικά με το πώς μπορούμε να καταλάβουμε, να αναγνωρίσουμε, να θεραπεύσουμε ή να διαπαιδαγωγήσουμε τα παιδιά που έρχονται από τα ξένα, τα παιδιά που μεγάλωσαν ή/και μετανάστευσαν στη χώρα «της ξενιτιάς των γονέων τους», αλλά και την οικογένειά τους με άλλα πολιτισμικά ήθη και έθιμα. Αυτές είναι εμπειρίες που πολλοί από εμάς έχουμε βιώσει, παραλείποντας όμως πολλές φορές τις πολιτισμικές διαφορές και αγνοώντας τα ψυχικά τραύματα αυτών των ανθρώπων. Η Μογο λοιπόν ακολουθεί, υποστηρίζει και ενσωματώνει τόσο στην κλινική της εργασία όσο και στο συγκεκριμένο βιβλίο την προσέγγιση του Devereux, την *εθνοψυχανάλυση* (ethnopsychanalyse). Για την ίδια

«η εθνοψυχανάλυση αποτελεί μια ψυχοθεραπευτική πρακτική με ψυχαναλυτικό προσανατολισμό, που στην κατανόηση και στη λύση των ψυχικών συγκρούσεων ενσωματώνει τα ιδιαίτερα πολιτισμικά δεδομένα του ασθενή με συμπληρωματικό τρόπο, δηλαδή υποχρεωτικό αλλά όχι ταυτόχρονο. Η εθνοψυχανάλυση είναι πάνω απ' όλα μια πραγματοκρατία του δεσμού, της πολλαπλότητας και της ποικιλομορφίας, που φωτίζει με διαφορετικό τρόπο τα ζητήματα της ταυτότητας τα οποία τίθενται στην κοινωνία μας και κατ' επέκταση στο σχολείο και στο σύστημα υγείας. Ακριβώς για να ξεφύγουμε από μια κακώς τοποθετημένη συζήτηση πάνω στην εθνοψυχανάλυση, προτείνουμε τον όρο *διαπολιτισμική κλινική* [clinique transculturelle], ο οποίος διευρύνει την προοπτική της και την εντάσσει σε έναν διάλογο με τις άλλες επιστήμες και με ολόκληρη την κοινωνία» (σ. 43).

Επιπλέον, ως θεραπευτές μοιάζει κάποιες φορές να αγνοούμε ότι ο ανθρώπινος ψυχισμός έχει μια υπόσταση «ψυχικής παγκοσμιοότητας» ή αλλιώς ότι υπάρχει μια «θεμελιώδης ενότητα στον ανθρώπινο ψυχισμό», όπως αναφέρει η Μογο παραπέμποντάς μας στο έργο του Devereux *Essais d'ethnopsychiatrie générale* (σ. 194). Τόσο η πραγματική εγκατάλειψη της χώρας όσο και η συμβολική «εγκατάλειψη» του δικού μας χώρου, σωματικού και ψυχικού, μοιάζουν να έχουν την ίδια ψυχική υπόσταση: τον τρόπο που σκέφτεται ο άνθρωπος και τον τρόπο που ζει. Σύμφωνα με τη Μογο:

«στη μετανάστευση το σώμα προωθείται προς τα εμπρός, προς τα έξω, προς το καινούριο κόσμο, και η ψυχή, πίσω του, στριφογυρνάει, προχωρά και μετά σταματά, μένει μετέωρη, σαν να φοβάται τη συνάντηση, μετά συνεχίζει τον δρόμο της, πρέπει να ακολουθήσει το σώμα. Κάποιες φορές, σ' αυτή την πορεία, χάνεται. Στην κίνηση αυτή ένα σημείο παραμένει σταθερό: το σώμα, το οποίο κάποιες φορές υποφέρει και επαναστατεί» (σ. 193).

Όπως λοιπόν υπάρχει η «ψυχική παγκοσμιοότητα», έτσι υπάρχει και η παγκοσμιοότητα της έκφρασης. Το σώμα γίνεται το διαμεσολαβητικό μέσο για να εκφράσει μέσω της «τέχνης» αυτό που δε μιλιέται (unspeakable), το τραύμα του ανθρώπου.

Έτσι, το βιβλίο της Μογο βοηθάει εμάς τους θεραπευτές μέσω τεχνών να βρούμε τρόπους για να υπάρξει διάλογος, να υπάρξει μια πραγματική συνάντηση και ευκαιρία να αλλάξουν οι εσωτερικευμένες σχέσεις μέσα από τη συνδιαλλαγή με τον Άλλον. Μπορεί να μας βοηθήσει «να πάμε πέρα από τις δικές μας αναφορές, να μπορούμε στη θέση αυτού που μιλά και να δεχτούμε να τον κατανοήσουμε με βάση τις δικές του λογικές (πολιτισμικές και ψυχολογικές), αυτά είναι τα συστατικά της κατασκευής μιας καινούριας εσωτερικής αποκεντρωμένης στάσης» (σ. 44). Το

¹ Ψυχαναλυτικός όρος που αναφέρεται στο πάθος να έχει κανείς απόλυτο και απεριόριστο έλεγχο πάνω σε ένα άτομο.

² Η ίδια αναφέρεται στην πλούσια κλινική εμπειρία της από τη διαπολιτισμική ψυχιατρική υπηρεσία του Νοσοκομείου Avicenne στο Παρίσι.

βιβλίο μιλάει ακόμα για ζητήματα ταυτότητας, για το δεσμό, για τις σχέσεις των δασκάλων και των θεραπευτών με τα παιδιά και τους γονείς που μετανάστευσαν στη Γαλλία, τη δυσκολία των μεταναστών με το ρατσισμό που αντιμετωπίζουν στη χώρα, για τη βιαιότητα σε θέματα ταυτότητας και διαφορών, για τη σχολική αποτυχία και για την εφηβεία των παιδιών Μιγάδων. Μέσα από πλούσια κλινικά παραδείγματα μοιάζει να μας βάζει σε σκέψεις για το πώς εμείς οι ίδιοι μπορούμε να τροποποιήσουμε τις αντιλήψεις μας και τις αναπαραστάσεις μας για να «θεραπεύσουμε» με διαφορετικό τρόπο. Για να μπορέσουμε να αναγνωρίσουμε και να δούμε τη μοναδικότητα του παιδιού και του γονέα, για να μπορέσουμε να συν-κατασκευάσουμε και να συν-δημιουργήσουμε όλοι μαζί πρέπει να αναγνωρίσουμε το πολιτισμό τους, να είμαστε ανοιχτοί να δεχθούμε τον Άλλον, αυτόν τον «ξένο» που έρχεται από μέσα μας.

Βιβλιογραφία

- Freud, S. (1919). The «Uncanny». In J. Strachey (Ed.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Vol. XVII (1917-1919): An Infantile Neurosis and Other Works* (pp. 217-256). London: Vintage.
- Money-Kyrle, R. E. (1956). Normal counter-transference and some of its deviations. *International Journal of Psychoanalysis*, 37, 360-366.
- Searles H. F. (1963). Transference psychosis in the psychotherapy and chronic schizophrenia. *International Journal of Psychoanalysis*, 44, 249-281.
- Winnicott, D. W. (1971). *Playing and Reality*, London: The Tavistock Publications.

Προτεινόμενη παραπομπή:

Κολυβοπούλου, Σ. (2014). Βιβλιοκριτική: «Παιδιά του Τόπου μας που Έρχονται από τα Ξένα» (Marie Rose Mogo). *Approaches: Μουσικοθεραπεία & Ειδική Μουσική Παιδαγωγική*, 6(1), 53-56. Ανακτήθηκε από το <http://approaches.primarymusic.gr>